

PREDGOVOR

P očetkom devedesetih godina naišla sam na knjigu Elisabeth Moltmann-Wendel, jedne od začetnica feminističke teologije u Njemačkoj, *Ein eigener Mensch werden — Frauen um Jesus (Postati svoj čovjek — Žene oko Isusa)*. Bio je to moj prvi susret s tumačenjem lika Marije Magdalene na temelju evanđeoskih tekstova i kroz povijest katoličke i protestantske teološke predaje. Knjigu je napisala 1980. godine, ja sam je čitala desetak godina nakon toga a najmanje pet godina nakon završenog studija teologije. Bila sam iznenađena spoznajom da nigdje u Novom zavjetu Marija Magdalena nije predstavljena kao bludnica. Zašto sam to tek tada doznala? Nisam li o njoj trebala učiti na teologiji? Potražila sam literaturu o Mariji Magdaleni na hrvatskom jeziku, ali nisam je uspjela naći. Nedugo nakon toga u jednom sam hrvatskom marijanskom svetištu slušala propovijed prevoditelja Novoga zavjeta na hrvatski jezik koji je o njoj govorio kao o prostitutki. Bila sam neugodno iznenađena, pa i ljutita. Kako jedan egzeget i prevoditelj Sv. pisma može na takav način tumačiti lik Marije iz Magdale? Poželjela sam da se knjiga Elisabeth Moltmann-Wendel prevede na hrvatski, ali i da sama pišem o njoj. Knjiga je prevedena na hrvatski prije devet godina, ali tek je ove godine izašla iz tiska.

Drugi poticaj za ovu knjigu bila je izložba slika s motivom Marije Magdalene Dimitrija Popovića i njegova najava romana u kojoj će o njoj iznijeti *svu istinu*. Popović je i na svojim slikama i u romanu prikazuje kao prostitutku, a kad se poziva na Novi zavjet, poziva se na tekstove u kojima nije riječ o Mariji Magdaleni već o drugim novozavjetnim ženskim likovima. Umjetničku slobodu dakako cijenim, ali nisam mogla razumjeti kako itko može tako olako tvrditi da zna *istinu* o Mariji Magdaleni. Upitala sam se koliko je teologa, umjetnika, vjernika, vlastite probleme, preokupacije i osobito strasti projiciralo na tu sveticu i zašto se nitko protiv toga ne buni. Kako bi bilo da netko pokuša predstaviti sv. Petra ili sv. Augustina na način na koji se nju predstavlja? Zašto je dopušteno veliku Isusovu učenicu koja ga, prema Novom zavjetu, ni u jednom trenutku nije izdala, pretvoriti u

prostitutku, grešnicu? Zašto je prikazuju kao obraćenu grešnicu i pretvaraju u moralni uzor a potiskuju njezinu ulogu prve svjedokinje Uskrsloga i apostolice apostola i važnost te uloge za položaj žena u Crkvi? Svaki tekst, svaka slika, propovijed, igrokaz, film o Mariji Magdaleni na izvjestan je način ogledalo autora i autorice, njegova i njezina vremena. Ta mijena lika Marije iz Magdale u ovoj će se knjizi očitovati i u nedosljednostima u pisanju njezina imena koje bi čitatelja mogle zbuniti. U naslovu knjige i u većini teksta ostavljam tradicionalno ime Marija Magdalena kako bi bila lako prepoznatljiva. Rabim međutim i ime Marija iz Magdale koje ishodi iz suvremenih novozavjetnih istraživanja i koje je sve zastupljenije u teološkoj literaturi.

Kada je 3. lipnja 2016. Kongregacija za bogoslužje i disciplinu sakramenata objavila dekret prema kojem se liturgijsko slavlje Marije Magdalene s razine obaveznog spomendana u Općem rimskom kalendaru uzdiže na stupanj blagdana, na isti stupanj kao i liturgijsko slavlje muških apostola, Irena i ja već smo pisale ovu knjigu. Radovalo nas je popratno pismo mons. Arthura Rochea, tajnika toga dikasterija, u kojem ističe ulogu Marije Magdalene kao prve svjedokinje koja je vidjela Uskrsloga i prve glasnice koja je apostolima javila vijest o Gospodinovu uskrsnuću, odnosno, u kojem je naziva *apostolorum apostola*. Taj je dekret čin pravednosti prema velikoj i važnoj novozavjetnoj ženi i svjetlo nade — premda još daleke — ženama da će možda jednom teološka istraživanja kojih je već iznimno mnogo utjecati i na njihov ravnopravniji položaj u Crkvi. Ova knjiga može hrvatskim čitateljima skrenuti pozornost na značenje toga dekreta i ujedno ih upoznati s bogatstvom rasprava i istraživanja na drugim jezicima. Ujedno, vezano uz lik Marije iz Magdale želja mi je bila upoznati čitatelje i s novijim raspravama o ulozi žena kao Isusovih učenica, nasljedovateljica i apostolica. Nastojala sam odgovoriti i na pitanje kako je došlo do pomaka u razumijevanju Marije iz Magdale od Isusove učenice i apostolice do prostitutke i obraćene grešnice. Nije mi namjera bila nekoga za to okriviti, već ukazati na procese koji utječu na to da se određena teološka tumačenja nametnu kao mjerodavna dok druga, premda legitimnija, bivaju potisnuta.

Svjesna sam naravno da se predaju ne može odbaciti, da su slike, tekstovi, dramski prikazi, pjesme o Mariji iz Magdale kao grešnici i pokajnici postali sastavni dio kulture i da nose snažan emocionalni naboj. To međutim ne znači da i slike Marije iz Magdale kao Isusove učenice i apostolice ne mogu nositi snažne poruke i emocionalni naboj. Tako primjerice likovni prikazi njezina susreta s uskrslim Isusom naslovljeni *Noli me tangere* ne-

će izgubiti na snazi ako ih ne čitamo samo kao izraz ženske osjećajne duše i potrebe za dodiranjem ljubljenoga već kao susret Učitelja i učenice koja razumije što se događa.

Knjigu sam od samog početka zamišljala kao interdisciplinarnu. Bilo je samo pitanje hoće li drugi dio obrađivati lik Marije iz Magdale u likovnoj ili filmskoj umjetnosti. Dva su razloga zašto sam se odlučila za drugu opciju. S jedne strane, nedostaje sustavnih istraživanja o Mariji Magdaleni u likovnoj umjetnosti u Hrvatskoj. Takvo bi istraživanje predstavljalo značajan doprinos ali i zahtijevalo više vremena i rad više znanstvenika, nadilazeći opseg zamišljene knjige. S druge strane, filmska umjetnost u suvremeno doba ima veliku medijsku moć i utjecaj na koncipiranje likova kojima se bavi. Posebno me zanimalo jesu li na filmski prikaz Marije Magdalene utjecala novija biblijska istraživanja. Budući da mi je bila poznata disertacija o ženskim kristolikim likovima u filmu doc. dr. sc. Irene Sever Globan, upitala sam je bi li za ovu knjigu obradila način na koji je Marija iz Magdale prikazana na filmu. I tu se radi o pionirskom pothvatu jer koliko mi je poznato ne postoji niti jedno sustavno djelo koje bi obrađivalo temu filmskog prikaza Marije Magdalene kroz povijest. Irena se nije uplašila zahtjevnosti takvog istraživanja, dapače s entuzijazmom je prihvatila izazov i na tome sam joj iznimno zahvalna. Njezina otvorenost, jasnoća, spremnost na rad, suradnju i uzajamnu kritiku ali i radost zbog knjige, bili su mi i podrška i olakšanje u radu.

Zahvaljujem prof. dr. sc. Danijelu Labašu i doc. dr. sc. Kseniji Magda koji su spremno prihvatili napisati recenzije i ohrabрили nas prvim pozitivnim ocjenama rukopisa. Dr. sc. Miljenki Grgić zahvalna sam zbog provjere grčkih izraza u tekstu. Hvalu želim izraziti i prof. dr. sc. Dragi Tukari, dr. sc. Marku Medvedu i mr. sc. Bruni Velčić na spremnosti da kritički iščitavaju neke dijelove rukopisa kao i Stipi Lediću, asistentu na Odjelu za povijest Hrvatskoga katoličkoga sveučilišta, za prijevod tekstova s latinskoga na hrvatski. Profesorici umjetnosti dr. sc. Ivani Prijatelj Pavičić hvala za poticajne razgovore tijekom pisanja knjige i konstruktivne primjedbe nakon čitanja rukopisa. Posebnu zahvalu izražavam voditeljici nakladničke službe u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar Mirjani Paić-Jurinić. Tijekom cijelog procesa nastanka knjige neprocjenjivu vrijednost imali su njezina zainteresiranost, stručna pomoć i iznimno zalaganje.

Jadranka Rebeka Anić

Kada me početkom 2016. godine dr. sc. Jadranka Rebeka Anić nazvala i predložila mi da zajedno napišemo knjigu o Mariji Magdaleni, iako se dotada nisam bavila niti previše razmišljala o toj novozavjetnoj ženi, preplavio me neki čudesan val oduševljenja i bez trenutka razmišljanja prijedlog sam objeručke prihvatila. Pogotovo kada mi je rekla da bi moj zadatak bio analizirati lik Marije Magdalene u filmskoj umjetnosti. Iako se kaže da je svaku ponudu prvo dobro prespavati pa zatim dati odgovor, ovoga sam puta narodnu mudrost odlučila preskočiti i upustiti se u avanturu kako znanstvenog tako možda još više osobnog proputovanja kroz upoznavanje osobe koja je živjela prije dvije tisuće godina te ostavila dubok trag u kršćanskoj svijesti, kulturi i životima mnogih vjernika. Lik Marije Magdalene, kao što ćemo vidjeti u narednim poglavljima, jedan je od najintrigantnijih ženskih biblijskih likova koji je kroz povijest doživio brojne interpretacije, izazvao mnoge rasprave i nesuglasice; golicao je maštu kršćanskih pisaca i crkvenih otaca, teologa, svetaca, vjernika laika te umjetnika koji su je veličali u svojim likovnim djelima, glazbi, književnosti i filmu. U 21. stoljeću poseban val interesa i spekulacija o Mariji iz Magdale pokrenuo je roman Dana Browna *Da Vincijev kod* kao i istoimeni film Rona Howarda koji je i one koji do tada nisu ni čuli za Magdalenu sada najednom natjerao da se upuste u rasprave o tome je li bila objekt Isusove romantične ljubavi.

No tko je uistinu bila žena kojoj se Isus prvij ukazao nakon uskrsnuća, a o kojoj nam evanđelja donose iznimno malo podataka, vjerojatno nikada nećemo sa sigurnošću znati. To nikako ne znači da nemamo legitimno pravo pitati se i postati tražitelji istine kada je o novozavjetnim likovima riječ. I sama sam bila u zabludi glede Magdalene. Popularna kultura i tisućljetna kršćanska predaja ostavile su trag i u mojoj predodžbi o njoj. Nakon telefonskog razgovora s Jadrankom Rebekom Anić posegnula sam za *online* verzijom Novog zavjeta i u tražilicu utipkala »magda« kako bih vidjela koliko moja slika o Mariji iz Magdale odgovara novozavjetnim izvješćima.

Ostala sam iznenađena i pomalo razočarana kada sam shvatila da sam i ja, kao diplomirana teologinja, bila u zabludi te da se Magdalenu nigdje ne postovjeću sa ženom koja bi bila povezana s bilo kakvim seksualnim pristupima, iako mi je upravo taj aspekt njene osobe nekako odzvanjao u podsvijesti. U narednim sam danima počela ispitivati ljude koje sam susretala o tome što misle tko je bila Marija Magdalena, a odgovori su se redovito kretali od toga da je uhvaćena u preljubu, pokajala se i obratila te zatim susrela Isusa nakon uskrsnuća, da je Martina i Lazarova sestra ili pak, u najekstremnijim slučajevima, Isusova ljubavnica. Nitko nije izjavio da je možda bila važna Isusova učenica i njegova vjerna sljedbenica, *apostola apostolorum* kako su je nazivali neki veliki kršćanski mislioci. Zapravo su me ti »krivi« odgovori vjernika, nevjernika, teološki obrazovanih ljudi kao i onih nešto manje teološki potkovanih, potaknuli da uistinu prionem na preispitivanje prikaza te žene u kolektivnoj memoriji suvremenog čovjeka kako bi joj se vratilo zasluženo dostojanstvo te ispravila naša pogrešna percepcija o hrabroj ženi koja je slijedila Isusa i kojoj Isus, pobijedivši smrt, daje zadatak da muškima apostolima koji su se u strahu pred Rimljanima i Židovima skrivali u nekoj mračnoj sobi posvjedoči o događaju na kojemu se temelji čitava kršćanska vjera. O ženi koju se baš ni na jednom mjestu u evanđelju ne stavlja u kontekst bludništva i razvratništva.

Moja intrinzična motivacija da pišem o liku Marije iz Magdale počiva i u tome što me već niz godina, još otkako sam bila studentica teologije i komunikologije, intrigiraju teme vezane uz tzv. ženska pitanja, feminističku teologiju i feminističke medijske studije. Budući da sam i temu svoje doktorske disertacije posvetila ženskim kristolikim likovima na filmu, ideja o istraživanju filmskih Magdalena zapravo mi se činila izvrsnim nastavkom otkrivanja i povezivanja feminizma, teologije i medija. Uvjerena sam da način na koji se žene prikazuju u medijima te jezik koji se koristi u opisivanju žena itekako utječu na našu percepciju žena i njihov položaj u društvu i Crkvi te da se ravnopravnost žena i muškaraca kroji upravo i na toj simboličkoj, komunikacijskoj razini. Ako ženu kroz medijski prikaz i jezik koji koristimo neprestano stereotipiziramo i guramo u sferu privatnog, emotivnog, obiteljskog i domaćinskog, naglašeno erotiziranog i tjelesno orijentiranog, uza sve normativne akte koji promiču rodnu ravnopravnost, ne možemo očekivati da će se ona pojaviti kao važan akter javnog društvenog i crkvenog života. Stoga se moj interes u svrhu ove knjige usmjerio na proučavanje upravo filma za koji vjerujem da je medij koji već sto dvadeset godina jednakom snagom i fascinacijom, uvodeći nas u svijet imaginarnog i

maštalačkog, utječe na našu kolektivnu memoriju i sudjeluje u oblikovanju vrijednosti, stila života, svjetonazora i rodne (ne)ravnopravnosti. Također, do sada ne postoji niti jedno sustavno istraživanje koje se bavi Marijom Magdalenom kroz povijest filma ni na svjetskoj ni na domaćoj sceni, za razliku od analiza Isusa, Djevice Marije ili npr. apostola Pavla na velikome platnu. To mi se činilo valjanim razlogom da se uloži trud i uputi na potragu za Marijom Magdalenom kroz dvanaest desetljeća filmske umjetnosti koja su ovu ženu, veliku Isusovu učenicu, prikazivala često i u raznim ulogama: od prostitutke, preljubnice i obraćenice do svjedokinje uskrsnuća i apostolice. Iako je ova knjiga u prvom redu posvećena novozavjetnoj ženi Mariji iz Magdale, ona je implicitno posvećena i svim onim velikim ženama koje su kroz povijest gurnute na margine, odnosno čija se važnost nastojala umanjiti svodeći ih na tjelesnost i sentimentalnost.

Na kraju koristim priliku da zahvalim svojim dragim prijateljima i poznanicima koji su pokazali zanimanje za temu o Mariji Magdaleni, veselili se izdavanju knjige i obećali da će je pročitati čim izađe. Držim ih za riječ! Oni su mi bili velika motivacija u trenucima u kojima mi je znalo ponestati inspiracije. U tom kontekstu ne mogu zaobići niti svoga supruga Marka koji me je, kada bi me našao da satima sjedim pred računalom, poticao da pisanje i istraživanje privedem kraju i to otprilike riječima: »Završi tu knjigu već jednom, ionako je nitko neće čitati, ta nije to Harry Potter!« Nadam se da je ipak bio u krivu. Zahvaljujem i recenzentima, komunikologu prof. dr. sc. Danijelu Labašu i teologinji doc. dr. sc. Kseniji Magda, koji su u našem tekstu prepoznali nešto vrijedno i važno što bi moglo dati doprinos hrvatskoj akademskoj zajednici s obzirom na temu o kojoj se do sada kod nas nije imalo prilike pisati. Urednica knjige Mirjana Paić-Jurinić od početka ovog projekta iskazala je veliko zanimanje i entuzijazam za tekst o Mariji Magdaleni i uistinu je mnogo pomogla kako bi knjiga ugledala svjetlo dana, na čemu joj od srca zahvaljujem. Ipak, osoba bez koje veoma vjerojatno ne bih nikada započela istraživanje Marije Magdalene na filmu je Jadranka Rebeka Anić, idejna začetnica ove knjige, kojoj zahvaljujem na povjerenju, inspirativnim poticajima, prijateljstvu, čovječnosti, ustrajnosti i hrabrosti kojima već dugi niz godina bez straha progovara o aktualnim teološkim i društvenim temama, često uznemirujući uspavane duhove i tražeći istinu čak i kada je to riskantno, pružajući na taj način primjer i poticaj mladim znanstvenicama i znanstvenicima, kao i svima onima koji se ne boje staviti u pitanje ustaljene »istine«, zalažući se kroz svoj rad za jednako dostojanstvo i ravnopravnost žena i muškaraca u svijetu u kojemu je ta ravnoprav-

nost možda i dostignuta na idejnoj razini, no još uvijek ne i na onoj praktičnoj koju živimo u svakodnevicu. Nadam se da će ova knjiga dati barem mali doprinos u tom smjeru i da će moja kćer Sara Magdalena, koja se rodila dok smo pisanje privodile kraju i čiji je izbor imena uvelike bio pod utjecajem našeg istraživanja, moći rasti i živjeti u ravnopravnijem i dostojanstvenijem svijetu. Stoga Sari Magdaleni i Marku, svojim suputnicima kroz avanturu života, posvećujem ovu knjigu.

Irena Sever Globan